

միայն, որոնք հակաեւտարանական վարդապետութիւններ կը պաշտպանեն, կանխակալ կարծիքներու ճշունդէն բռնադատուած:

Չմոռնանք դիտել տալ նաեւ որ օրնաւորեալ դիւլիս փոքրիկ հօտին» ուղիղ թարգմանութիւնը չէ «Դիւլիսն ընտրեալ հօտին փոքուն» տողին, վասնզի Շնորհալին օրնաւորեալ» ածականը տուած է «հօտ»ին, մինչ չ. ն. Տէր Ներսէսեան, յայտնի նախանձախնդրութեամբ, նոյն ածականը կը տանի «գլուխ»ին: Մեր ըսածը ստուգելու համար համեմատել քիչ մը վարը «Ի յընտրելոց աշակերտաց» տողը^(*):

10. — Գալով չ. Ներսէս Տէր Ներսէսեանի եզրակացութեան, ինքնին կը տապալի այն, քանի որ այդ շինութեան իբրեւ հիմ դրուած ծուռ մեկնարանութիւնները հերքուեցան մի առ մի: Ըստ Ներսէս Շնորհալիի Պետրոս Առաքեալ եկեղեցւոյ սգեւրագոյն» վարդապետ չի ճանչցուիր. չէ «առաջնորդ, պետ և վարիչ բովանդակ եկեղեցւոյ». չէ «գերագոյն իրաւարար և միահնձան տէր եկեղեցւոյ», վասնզի միայն ինք չունի «արքայութեան բանալիները»: Մեր նախորդ և ներկայ յօդուածները մտադրութեամբ և առանց կանխակալ կարծիքի կարդացողը պիտի տեսնէ որ Ս. Պետրոս Առաքեալ այնքան վարդապետական իշխանութիւն ունի, որքան միւս առաքեալները. առաջնորդ, պետ և վարիչ է բովանդակ եկեղեցւոյ, իր առաքելակիցներուն հաւասար զետնի վրայ. եկեղեցւոյ միահնձան Տէրը Քրիստոս է ինչպէս երկինքի մէջ, այնպէս ալ երկրի վրայ, երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեան:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՒՂԱԿԱՆ

(*) Ժամագիրք, Երուսաղէմ, 1932, էջ 65:

ԿՐԹՆԵ-ԲԵՐՈՅԵԿԵՆ

ԱՍՏՈՒԱԾ

ԵՒ ... ԱՐԴԻ ՄԱՐԴԸ

Մեքենապաշտութիւնը կրկին չափով մարդարանական ըլլալ կը նշանակէ. քանի որ մեքենան յառաջ եկած է արուեստական արապրութեամբ, հնարուելով և շինուելով մարդոց կողմէ իրենց կարիքներուն համար: Այն խանդավառութիւնը որ ստեղծուած էր ճարտարարուեստի յեղափոխութեամբ և կ'որակուէր նիւթապաշտութիւն, մեր օրերուն, ժողովրդական բացատրութեամբ մը կը կոչուի կեանքի-ուժ: Բայց տիեզերքի Արարչին կեանքի-Ուժ անուամբ որակել կը նշանակէ Անոր մասին կենսաբանօրէն մտածել, ինչ որ դարձեալ մարդարանական է: Եթէ պիտի չկարենանք ձերբադատուիլ այսպիսի եղբեր գործածակէ, ինչո՞ւ մաշած տարագնեւոր գործածելով տաղնապինք: Արդարեւ, ըլլալով մարդկային էակներ, հարկադրուած ենք մարդկօրէն խօսիլ նոյնիսկ գերմարդկային շուրջ: Որեւէ մտածում կը յառաջագայի մտածողին փորձառութենէն, կամ այն փորձառութիւններէն որոնք անցեալին մէջ ձեռք ձգուած են ուրիշներէ: Մարդկային չեղող մտածումներ, յղացքներ գտնելու փորձն ու փրնտընտըքը, իր սեփական մօրթէն դուրս գալու ճիգ մըն է: Միանգամ ընդմիտ հաստատած ըլլալու համար կրկնենք. — Չենք կրնար մեր իմացականութեան պարունակէն դուրս գտնուող չափեր գործածել:

Աստուծոյ մասին մեր գիտութիւնը կը ստանանք այն կատարելութիւններէն որոնք կը բղխին Արարիչէն արարածներու: Կատարելութիւնները — հարկ չկայ ըսելու — անհունօրէն աւելի են Աստուծոյ մէջ քան ստեղծուած ոեւէ էակի մէջ: Արդ՝ մեր իմացականութիւնը, կատարելութիւններ և առաքինութիւններ կ'ըմբռնէ այնպէս՝ ինչպէս որ ատոնք կան արարածներու մէջ, իւրաքանչիւրը զատորոշելով և առանձինն անուանելով: Հետեւաբար, Աստուծոյ տըր-

ուսած անուններուն մէջ երկու նկատառման արժանի կէտեր կան.

Ա) Անուններ որոնք կատարելութիւններ կը ցուցնեն, օր. բարութիւն, զթութիւն, հայրն:

Բ) Եղանակը, որմով ցոյց կուտան, ինչ որ այս անունները ցոյց կուտան, մարդոց պատկանելէ առաջ Աստուծոյ կը վերաբերին: Բայց արտայայտութեամբ, տարածութեամբ, չեն սահմանափակուիր Աստուծոյ մէջ, վասնզի ատոնք արարածներու մէջ ևս գոյութիւն ունին:

Արդի մարդուն Աստուծոյ վերադարձ նկարագիրները նոյնն են տիեզերքին ալ տրուած նկարագիրներուն, որոնց վրայ ձևուած են Անոր գոյութեան փաստերը: Ծարժում, պատահականութիւն, պատճառականութիւն, բաղադրութիւն (composition), ներդաշնակութիւն: Ինչպէս որ աշխարհը փոփոխական, անկատար և բարդ ըլլալով պատճառականութեան մը արդիւնք կը սեպուի, նոյնպէս և արդի Աստուծոյ նոյն օրէնքով պատճառ մը կը պահանջէ: Արդի Աստուծոյ ... Աստուծոյ մը կը պահանջէ: Եթէ զոհ չենք պատահական և անկատար տիեզերքի մը զաղափարով, զոհ չենք կրնար ըլլալ նաև եղափոխուող Աստուծոյ մը զաղափարէն: Եղափոխութեան այս իրողութիւնը մեզ կը մղէ՝ մտածելու գերազանց Ծարժի Զօրութեան մը, նախապատճառի մը, կատարեալ էութեան մը, գերազոյն իմացականութեան մը, որ ամէն բան կը դասաւորէ տիեզերքին մէջ և կը հասցնէ ներդաշնակութեան:

Նախապատճառը չի կրնար ինքզինքին ալ պատճառ եղած ըլլալ, վասնզի, պատճառ հանդիսանալու համար պէտք է ի սկզբանէ գոյութիւն առած ըլլայ: Աստուծոյ չէ ըստեղծուած, բայց էութիւնն իսկ է: Կատարեալն Աստուծոյ չի կրնար մաս առած ըլլալ գոյացութեան մէջ, որովհետեւ էութեամբ գոյացութիւն է: Գերազոյն իմացականութիւնը որմով ամէն ինչ գոյ է, չի կրնար գոյութեան կանչուած ըլլալ: Եթէ տիեզերքը կ'եղափոխուի, Աստուծոյ սակայն անփոփոխ է: Եթէ տիեզերքը անկատար և բաղադրեալ է, Աստուծոյ գերազանցօրէն կատարեալ է, ինչպէս կը կարգաւք արդէն «Ես եմ որ էն» (Ելից Գ. 14):

Աստուծոյ գոյացութեան և էութեան

հարցը բնագոյացութեան ամենէն մեծ և կարեւոր խնդիրն է, ասոր համար է որ շատ մը անուններ և վերագործներ ըրած են մարդիկ: Ամենէն մեծ հարցը որուն կը ճգնի պատասխանել բնագոյացութիւնը անստեղծ, անփոփոխ, անսահման, բացարձակօրէն կատարեալ Աստուծոյ խնդիրն է: Աստուծոյ, ինչպէս ըսինք, գոյացութիւն չէ ունեցած, Անիկա պարզապէս է: Ոչ ինքզինքին գոյացութիւն կուտայ ոչ ալ ուրիշէ մը կ'առնէ: Իր բնութիւնը ըլլալ է: Բայց աւանդական հարցումը. — Աստուծոյ գոյութիւնը պատճառ մը չե՞նթաղեր: Աշխարհը պատճառի մը արդիւնքը չէ՞: Վեհ պարզութեան մը մէջ Ծնողոց Դրքին սկիզբը կը բացուի այսպէս. «Ի սկզբանէ արար Աստուծոյ գերկինս և գերկիրն: Այսպիսի բացատրութիւն մը պատճառականութեան ծարաւ միտքերուն զոհացում մը կուտայ ու ասկէ անդին անհրաժեշտ չէ մանուկին հարցումը կրկնել որ տեսապէս հօրը կ'ըսէ. — «Մ' ստեղծեց Աստուծոյ: Արդարեւ ըսուած է թէ Աստուծոյ ծագման, էութեան, ստեղծումին մասին հարց ուղղել, մտաւորական անպարկեշտութիւն և իմացական ժպիրհութիւն է:

Թէ ինչո՞ւ տիեզերքը պատճառ մը ունի և Աստուծոյ սկիզբ մը և պատճառ մը չունի: Առաջին հարցումը օրինաւոր է, բայց երկրորդը անհեթեթ: Միւս կողմէ սխալ է երկու հարցումները իրար հետ չփոխել և մտածել թէ ինչու գոյութիւն կայ: Եթէ Աստուծոյ էութիւնը սահմանաւոր երեւոյթներու կարգին դասենք, համաստեղծութիւն ըրած պիտի ըլլանք: Օրինաւոր է հարցնել թէ ինչո՞ւ սահմանաւոր բան մը, առարկայ մը, իր մը գոյութիւն ունի, վասնզի սահմանաւոր իրի մը էութիւնը իր գոյացութիւնը չէ: Անոր էութիւնը գոյութիւն ունենալ չէ: Բայց քանի որ Աստուծոյ մէջ էութիւնը և գոյացութիւնը նոյնն են, անհեթեթ է հարցնել թէ իր գոյացութիւնը ուսկից յառաջ եկած է: Նախապատճառին համար պատճառ մը փնտռել պարզապէս կը նշանակէ պահանջել որ այն որ առաջինն է նոյն ատեն ըլլայ նաև երկրորդը: Ամէն բանի գոյութեան պատճառ եղող Աստուծոյ համար պատճառ մը փնտռել կը նշանակէ ուրանալ Անոր նախապատճառ մը ըլլալու հանգամանքը, քանի որ Ան ալ իր

կարգին ազդեցություն մը կրած է և արդիւնք է:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՀԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆ

Երևան, 1952

Ամէն տեսութիւն որ մեր գոյութեան բացատրութիւնը գերազոյն էութեան մէջ կը գտնէ, գծուարութեան մը առջև կը դնէ ինքզինքը. թէ ինչպէս պատահական գոյացութիւնը յառաջ կուգայ անհրաժեշտ գոյութենէն. ինչպէս սահմանափակ յառաջ կուգայ անսահմանէն. ինչպէս անկատարը ամենակատարեալէն կը յառաջագայի: Տիեզերքը փոփոխութեամբ զրոյնում է: Համաստեղածութիւնը վերջի վերջոյ կը ստիպուի ընդունիլ թէ փոփոխութիւնները որոնք մեր աշխարհը կը յատկանշեն, տեղի կ'ունենան նոյնինքն անհրաժեշտ գոյացութեան մէջ: Թէ ինչ որ փոփոխական է և հետեւաբար պատահական, կարեւոր տարր մըն է անհրաժեշտ էութեան մէջ: Ինչպէս կ'երևի, այս պարագան բացայայտ հակասում մըն է:

Մեր բանականութիւնը առանց ընդվզողութիւնի չի կրնար կողմնակից ըլլալ համաստեղածեան տեսութեան որ այս հարցը լուծել կ'աշխատի: Աստուած անսահման և կատարեալ ըլլալով, գոյութիւն կուտայ իրմէ տարբեր ուրիշ էակներու որոնք այնքան ատեն որ իրենց գոյութեան պատճառը չեն, սահմանուած են պատահական և հետեւաբար անհաստատ ըլլալով:

Արդի մարդը կ'ընդունի թէ Աստուած աշխարհի մէջ է և կը գործէ կազմաւորապէս (organiquement): Այս հաւատաւով սխալ մէկ փոփոխակն է այն հաւատալիքին թէ Աստուած ամէն տեղ է: Երկու ձևով Աստուած բնականոր կրնայ ըլլալ աշխարհի մէջ:

Ա) Գոյապէս (substantiellement), այսինքն Աստուածային գոյութիւնը կրնայ մէկ ըլլալ տիեզերքին հետ այն ձևով որ sodium-ը ու chlorine-ը քիմիական աղին բաղադրիչներն են:

Բ) Աստուած կրնայ բնականոր ըլլալ տիեզերքին մէջ պատճառականապէս: տեղածագործութեան արարքին շնորհիւ, որուն միջոցաւ Ան տիեզերքը գոյութեան բերաւ, ու յաւիտենապէս կը շարունակէ մնալ միշտ ներկայ պատճառը բոլոր տիեզերական գոյութեան և գործունէութեան: Այս երկրորդ տեսակէտը ճշմարիտն է: Աստուած աւելի է քան պատճառ մը որմով գոյութեան կոչուած է տիեզերքը: Երբ որ արա-

Մեծածաւալ հատոր մը, չքեղ և դուռնաւոր տպագրութեամբ, լոյս ընծայուած Հայկական ՍՍՌ Պետական Հրատարակչութեան կողմէ. 3000 օրինակ, գին 200 ռուբլի:

Այս պատուական երկին աշխատաւորները եղած են արուեստի վաստակաւոր գործիչ Լ. Ա. Գուրնովոյ, որ կատարած է մանրանկարներու ընտրութիւնը, և գրած է «Հին Հայաստանի Գրքային Գեղանկարչութիւնը» ներածական ակնարկը և նկարներու բացատրութիւնները: Պատմական գիտութիւններու թեկնածու Բ. Ն. Առաքելեան և արուեստի վաստակաւոր գործիչ Ռ. Գ. Դրամբեան խմբագրած են դայն և գրած Առաջաբանը: Հայկական Ս. Ս. Ռ. Ժողովրդական նկարիչ Մ. Ս. Սարեան կա-

րածներ գոյութեան կուգան, անոնք օժտուած չեն ըլլալ գոյութեան այնպիսի ձևով մը որ կարենան տեսլ անկախ Աստուծային պատճառականութենէն: Աստուած կը պահէ զանոնք գոյութեան մէջ շարունակաբար: Աստուածային պաշտպանութենէն և նախախնամութենէն դուրս ոեւէ արարած անհրաժեշտաբար կ'իյնայ ետ՝ ունչութեան մէջ: Ամէն ինչ որ ստեղծուած է, իր գոյութեան շարունակութեան համար Աստուծմէ կախեալ է:

Ուղղափառօրէն կը հաւատանք թէ Աստուած ամենուրեք ներկայ և ամէն բանի մէջ է. ոչ թէ իրերու մէջ գոյութիւն ունի իբրև անոնց էութեան մէկ մասը, ոչ ալ պատահաբար, այլ՝ այնպէս ինչպէս գործիչ մը ներկայ է գործի մը վրայ որուն համար կ'աշխատի: Գործիչ մը կը միանայ գործին հետ որուն վրայ կ'աշխատի. ուստի Արարիչն ու արարածը պէտք է միացած ըլլան...

HUBERT S. B.